

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Григорія Сковороди»

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Збірник наукових статей

Випуск 20

*Присвячений пам'яті
відомого українського археолога-славіста
Олега Васильовича Сухобокова*

Переяслав-Хмельницький
2008

Кафедра історії та культури України

УКК 94(477)

Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 20. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 562 с.

*Збірник наукових праць зареєстровано Вищою атестаційною комісією України
як фахове видання із спеціальностей «Історичні науки»
(Див.: Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 6. – С. 30).*

Рецензенти: д.і.н., проф. Г.К. Кожолянко; д.і.н., проф. С.С. Троян; д.і.н., проф. А.І. Черній.

Редакційна колегія: Коцур В.П., доктор історичних наук, професор (головний редактор); Борисенко В.Й., доктор історичних наук, професор; Коцур А.П., доктор історичних наук, професор; Шевчук В.П., доктор історичних наук, професор; Шаповал Ю.І., доктор історичних наук, професор; Сухобоков О.В., доктор історичних наук; Тарапон О.А., кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар); Колибенко О.В., кандидат історичних наук, доцент.

Рекомендовано Вченою радою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

До збірника увійшли статті учасників Міжнародної наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури» (до 1100-річчя першої згадки Переяслава у джерелах), яка відбулася у м. Переяславі-Хмельницькому 28-31 травня 2007 р. Особливо об'ємно представлено розгляд проблем давньоруської археології та історії. Значне місце у збірнику займають статті, пов'язані з дослідженням археологічних пам'яток Переяславщини.

Для викладачів, аспірантів, студентів, науковців.

The collected articles are focused to the problems considered by participants of the International scientific conference «Pereyaslav Land and its place in development of the Ukrainian nation, statehood and culture» (to the 1100-anniversary of first mention Pereyaslav's in sources). Special attention is paid to the review of problems of Old Rus' archeology and a history. The significant place in the collection is occupied with articles devoted to researches of archeologic monuments of Pereyaslav region.

For teachers, postgraduates, students and scientists.

ISBN 978-966-308-311-7

© Кафедра історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», 2008.

© ТзОВ «Видавництво Астон», верстка, 2008.

УДК 904.5(477.5) «653»

Михайло Роздобудько,
Олександр Юрченко,
Сергій Вовкодав
(Переяслав-Хмельницький)

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧАСУ ІЗ ОЗНАКАМИ ТІЛОПАЛЬНОГО ОБРЯДУ ПОБЛИЗУ С. ЦИБЛІ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ

Публікація присвячена результатам попередніх досліджень курганного могильника, виявленого ще в 20-ті роки минулого століття неподалік Переяслава, в контексті пам'яток його найближчого оточення, та інших некрополів Переяславського лівобережжя давньоруського часу.

Мова піде про пам'ятку, виявлену і опубліковану понад 70 років тому, яка залишалась не атрибутованою, а потім на довгий час була забута, та майже випала із наукового обігу. Протягом 1928-29 рр. по Київщині, в тому числі по Переяславському району, екскурсував член семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею імені Т.Г. Шевченка А.А. Піонтковський. Тогочасний термін «екскурсії» за змістом найбільше відповідав сучасним археологічним розвідкам. У числі багатьох пунктів Піонтковским були обстежені й околиці с. Циблі, що за 10 км на південний схід від Переяслава. Результати цих обстежень у публікації праць семінару викладені так: «Біля с. Циблі під «Горчаковим гаєм» на другій Дніпровій терасі виявлено залишки поховань скорчених кістяків. Під терасою на дюнах трапляються речі римського часу. **В самому «Горчаковому гаю» біля урочища «Москалеве провалля» є могильник невідомого часу з числом могил до 35.»** [5, с. 59]. Останнє повідомлення привертало особливу увагу з огляду на численні різночасові поселення, відомі в околицях с. Циблі, і практично повну відсутність виявлених там синхронних їм поховань. Йшлося, очевидно, про могильник з добре видимими зовнішніми ознаками поховань, тобто про курганний могильник. Курганні могильники, які налічують по кілька десятків близько розташованих насипів, здебільшого притаманні давньоруському часу.

Потужний вузол поселенських пам'яток давньоруського часу знаходиться на південно-західних околицях сучасного с. Циблі (рис. 1. 1-3). Рельєф місцевості тут визначають давні надзаплавні тераси Дніпра – лесова та борова. Лесова тераса утворює добре помітний уступ, із досить стрімкими схилами, вивищуючись на 10-30 м над заплавою, а залишки борової тераси – вкриті дюнами окремі масиви, або острівні підвищення серед заплави. Зібрані в околицях с. Циблі археологічні матеріали свідчать, що підніжжя лесової тераси та прилягаюча до неї частина заплави разом із острівними підвищеннями були безперервно заселені, починаючи з рубежу н. е. і до давньоруського часу включно. Особливо щільно ця територія була заселена в період з кінця X і до середини XIII ст. Окрім поселень вздовж підніжжя схилу лесової тераси та на підвищеннях у заплаві, заселяється верхній край тераси, де згодом виникає оточене посадом городище. Формується поселенська структура, що складається з городища, посаду, та «подолу» з узвозами. Масові археологічні матеріали, зокрема величезна кількість амфорного бою, а також окремі знахідки – енкалпіони, монети, підвіска з тризубом та інші – свідчать про неординарний статус цього поселенського центру на Переяславському

лівобережжі.¹ Та будь-яких слідів курганного могильника там до останнього часу не виявлено. Тим більший інтерес викликала забута пам'ятка в Горчаковому гаю.

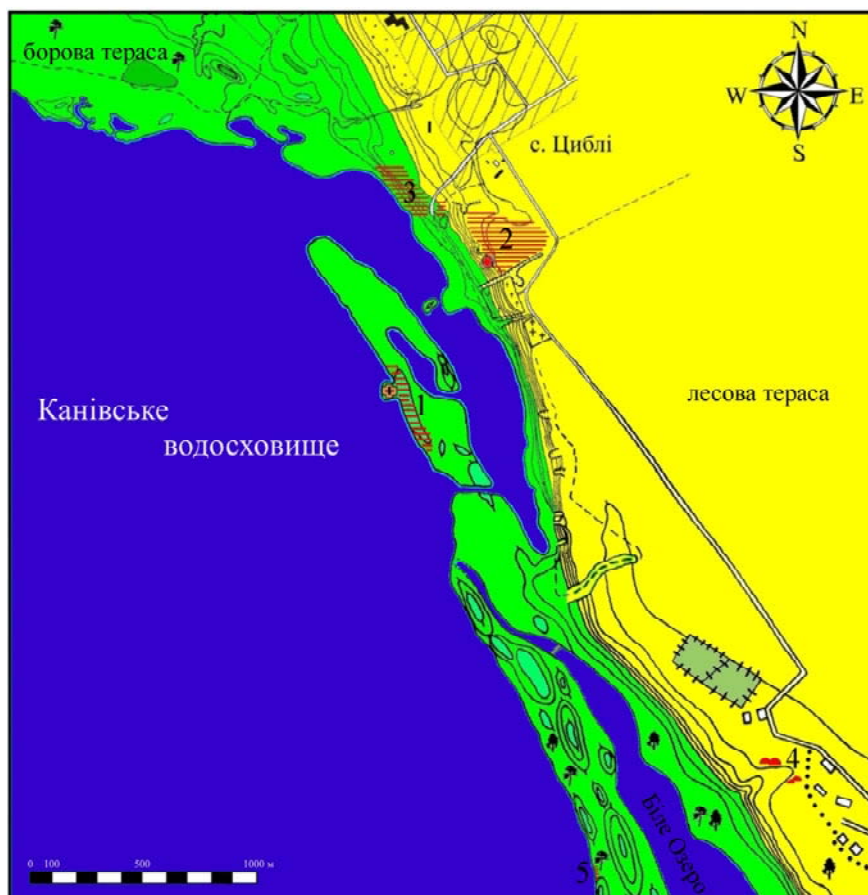

Рис. 1. Давньоруські пам'ятки поблизу с. Циблі:

- 1 – Церква (поселення); 2 – Узвіз 1 (городище з посадом); 3 – Узвіз 2 (поселення);
4 – Горчаків гай (курганний могильник); пам'ятки скіфського часу; 5 – Біле Озеро 1.

Але знову віднайти виявлений А.А. Піонтковським могильник довгий час не вдавалося. Викликало певні труднощі ідентифікувати, більш ніж через півстоліття потому, й згадані у повідомленні урочища. Затоплення значних територій довкола старого с. Циблі, виникнення в іншому місці фактично нового села, де переважна більшість мешканців походила з інших сіл, не сприяли збереженню давніх традиційних топонімів. Навіть річка Цибля, що дала назву селу, зникла, як на місцевості, так і з пам'яті жителів нового села. В цілому, зміст самих топонімів – «гай», «провалля», і непевні згадки старожилів вказували на місцевість значно південніше городища з посадом, де починалася ділянка найбільш підвищеної частини лесової тераси Дніпра. Там знаходяться глибоко врізані в схили тераси яри, які і називають проваллями, та розташований вздовж схилу тераси лісовий масив. Старі дерева, віком понад 100 років – переважно дуби, зосереджені на території довкола сучасного медико-реабілітаційного центру ветеранів війни. Схили тераси на цій ділянці розчленовані кількома глибокими розгалуженими ярами, верхів'я яких близько сходяться. Саме ця місцевість, за всіма ознаками, найбільш відповідала вказаним у повідомленні урочищам «Горчаків гай» та «Москалеве провалля». Проте ніяких пам'яток, чи знахідок давньоруського часу там не було відомо. Натомість за 0,5-1 км від Горчакового гаю, вздовж заплавного краю борової тераси,

¹Див. статтю Колибенка О.В., Тетері Д.А., Юрченка О.В. Підвіска з тризубом із околиць с. Циблі на Переяславщині, в цьому випуску збірника.

розташовані багат шарові поселення, в тому числі передскіфського та скіфського часу, яким також міг належати курганний могильник. Все це спонукало до ретельного обстеження верхнього уступу лесової тераси на предмет виявлення могильника.

Як уже зазначалося, лесова тераса тут розчленована ярами і утворює кілька фестоноподібних виступів із відносно рівними, або слабонахиленими площадками, обмеженими із трьох сторін досить стрімкими схилами. Обстеження цих виступів тераси значно утруднювалися густими заростями дерев та кущів. Під час неодноразових обстежень, на одному з таких виступів, і були виявлені знівельовані курганоподібні насипи діаметром 8-10 м і висотою до одного метра (рис. 2). Деякі насипи більш помітні завдяки кращій збереженості, інші ледь помітні, або майже повністю знівельовані. Всього вдалося зафіксувати близько 22 насипів. Переважна частина курганів зосереджена на порівняно невеликій ділянці площею менше 1 га. Розташування насипів у Горчаковому гаю, поблизу одного із ярів-провалів, їх кількість, співставима із наведеною у повідомленні, вказували, що це і є виявлений А.А. Піонтковським могильник невідомого часу. Розміри насипів, та компактне розташування, найбільш відповідали курганним могильникам давньоруського часу. Але, враховуючи віддаленість могильника від згаданого вище комплексу давньоруських пам'яток у с. Циблі на 2-2,5 км і наявність неподалік до нього численних пам'яток скіфської доби на боровій терасі, атрибуція поховань, як і 78 років тому, залишалася під питанням. У тому ж Горчаковому гаю, поблизу курганів, на відстані 200 м від схилів тераси, знаходилися залишки давнього валу, які, можливо, позначали городище. Залишки валу, висотою до 1 м, прослідковуються епізодично між верхів'ями ярів, відмежовуючи виступи тераси з напільного боку. Найбільш виразно вал проявлений на північний схід від курганної групи, за провалля, на сусідньому виступі тераси, де він поріс кількостатричними дубами. На цьому ж виступі, за 50 м від яру, і в кількох десятках метрів від валу, було додатково виявлено ще близько 10-12 сильно знівельованих курганів (рис. 2). Таким чином по обидва боки провалля, на виступах тераси, розташовані дві курганні групи, із загальним числом видимих насипів до 34. Їх загальна кількість майже точно відповідає наведеній у повідомленні 1930 р., однак не зрозуміло, чи в ньому малися на увазі дві курганні групи, чи одна. Відстань між ними не перевищує 150 м.

В курганній групі на захід від провалля, де налічується 22 насипи, два кургани були вже порушені пізніми ярами. Тут же знаходився один майже повністю знівельований, чи знищений курган. У рятувальних цілях два порушені кургани були досліджені траншеями, орієнтованими по діаметру насипів. В одному з курганів розкрито скупчення деревного вугілля розмірами 0,6x0,4 м, яке знаходилося в південному кінці траншеї і налягало на материковий пісок. Кілька лінз розпорошеного деревного вугілля дещо менших розмірів виявлені в піщанистому насипу трохи вище давньої поверхні, в центральній та північній частині траншеї (рис. 3). В межах цих лінз знайдено дрібні уламки кераміки, більш виразніші два з яких однозначно належать кружальним посудинам давньоруського часу. Це уламки стінки та денця горщиків. На уламку стінки збереглися кілька концентричних врізаних ліній. На зовнішній поверхні денця видно сліди дерев'яної підставки (рис. 4). Гончарне тісто обох уламків добре відмудлене, щільне, з домішкою дрібнозернистого піску. Виявлені траншеєю в кургані № 1 рештки мають ознаки тілопального обряду поховання зі спаленням на стороні. Траншея через інший курган не розкрила жодних слідів поховання, чи обряду – лише піщанистий насип, що налягав на материк. Схоже, що цей курган був кенотафом. Не виключено, що кенотафом з ознаками обряду кремації був і перший курган, тому що решток тілоспалення у вигляді кальцинованих кісток не зафіксовано. На давньоруських курганних могильниках язичницьких часів, зокрема Шестовицькому, присутні кенотафи як із ознаками обрядовості, так і без жодних ознак. Причому вони зазвичай розташовані поряд [1, с. 31, 33]. Подальших досліджень курганів та валу розкопками не проводилося. Розвідки в околицях двох курганних груп та обабіч валу підйомних матеріалів не виявили.

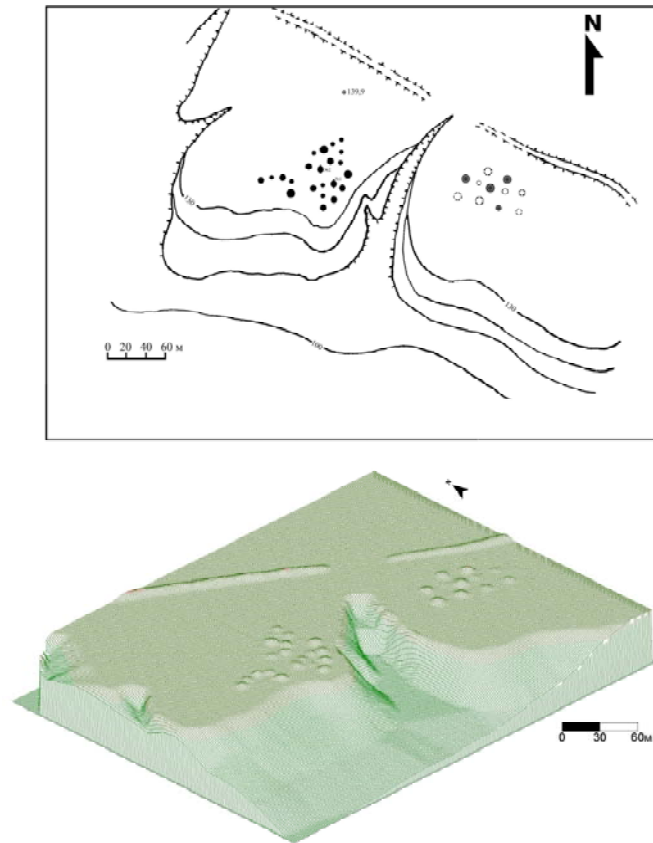

Рис. 2. Ситуаційний план курганних могильників в урочищі «Горчаків гай».

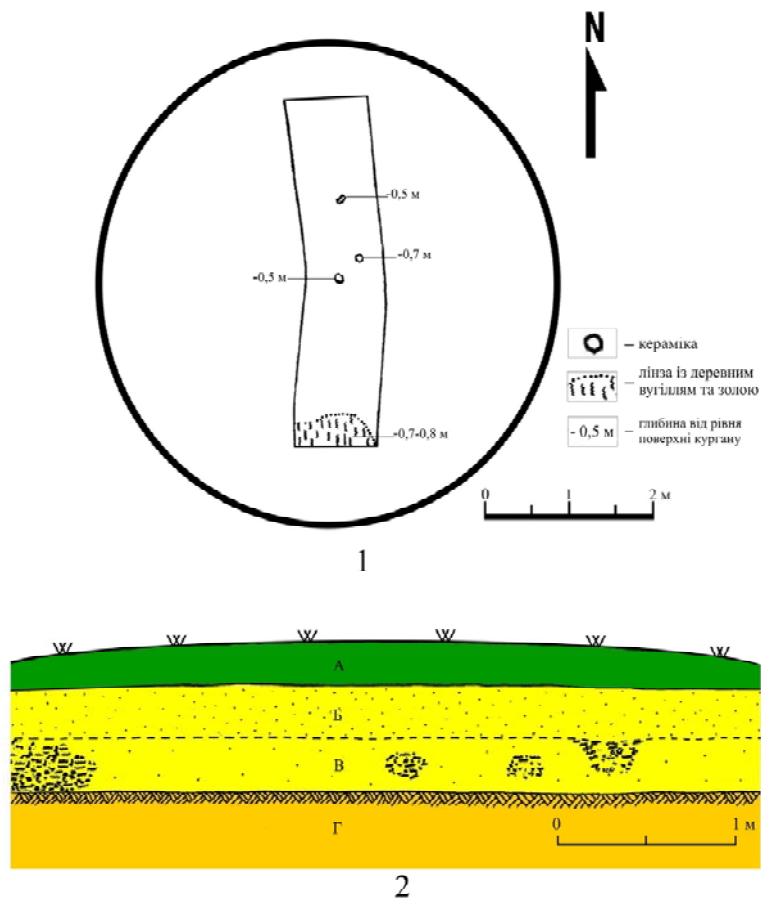

Рис. 3. План кургану № 1 (1) та профіль західної стінки траншеї (2):
а – дерн, б – насип кургану, в – шар із лінзами деревного вугілля і золи, г – материк.

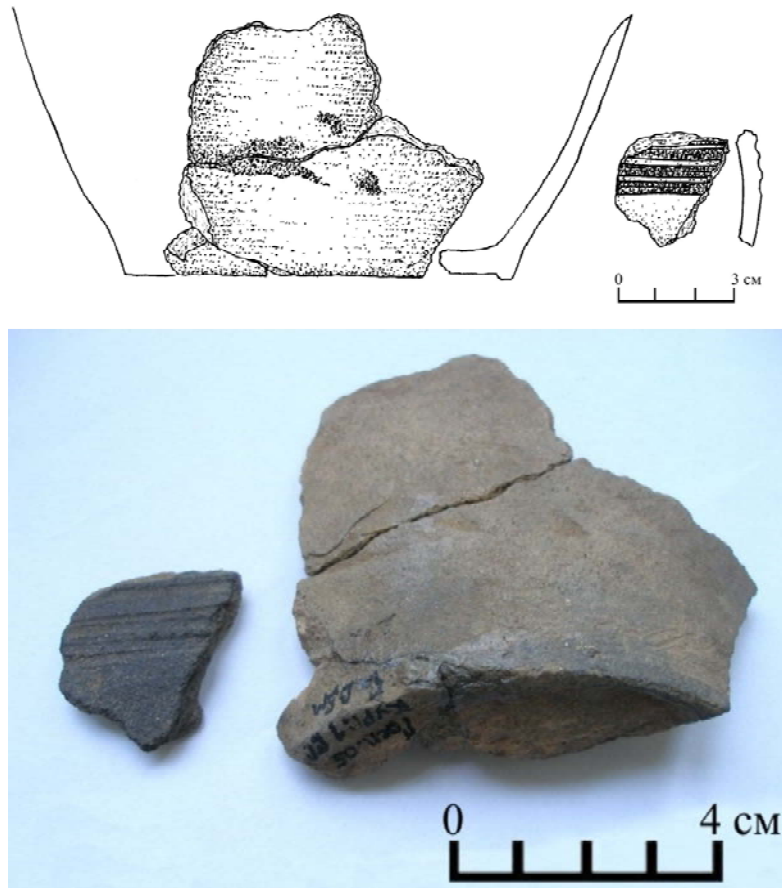

Рис. 4. Горчаків гай. Кераміка з кургану № 1.

Яке ж місце серед інших поховальних пам'яток давньоруського часу, добре відомих на Переяславському лівобережжі, займає цей могильник? Найбільш значне скупчення курганних могильників спостерігалося довкола самого Переяслава. Історіографія та основні відомості про некрополі Переяслава Руського приведені в публікації О.В. Колибенка, О.В. Колибенко [4]. Ми коротко зупинимося тільки на деяких моментах, суттєвих для висвітлення поставленого вище питання. Д.Я. Самоквасовом в 1877 році зафіксовано понад 1000 курганних насипів, зосереджених на чотирьох могильниках. Цілком можливо, що їх було значно більше. В.В. Пассек у першій половині XIX ст. відмічав, що місто з усіх боків, особливо із заходу та сходу, оточене могильними насипами не схожими на скіфські кургани [4, с. 17]. Д.Я. Самоквасовом із східного боку міста скупчень курганних насипів уже не спостерігалося. В свою чергу, уже на другу половину XX ст., із чотирьох могильників, зафіксованих Самоквасовом, зберігся лише один, а від двох інших не залишилося й слідів. Могильники Переяслава досліджувалися розкопками, але переважно вибірково – не більше 10-30 поховань на кожному. Лише на одному із чотирьох могильників кількість розкопаних поховань достатньо представницька – 120 курганів із кількох сотень (понад 500 за оцінкою одного із дослідників могильника В.М. Щербаківського). Всі досліджені поховання, за виключенням одного, скорченного, були інгумаціями в домовинах, покладеними згідно християнського обряду, іноді з мізерним інвентарем. По речовому комплексу і знахідці західноєвропейської монети кінця X ст. їх зазвичай датують XI-XIII ст. Останнім часом у місті та околицях досліджено кілька окремих ґрунтових поховань давньоруського часу і великий ґрунтовий могильник, який попередньо датують кінцем XI-XIII ст.¹ Поява ґрунтових поховань вказує на певну змі-

¹ Див. статтю Товкайла М.Т., Бузян Г.М., Тетері Д.А., Юрченка О.В. Ґрунтовий могильник давньоруського часу на околиці Переяслава, в цьому випуску збірника.

ну поховального обряду мешканців міста і околиць уже в XI-XII ст., а значить, і сумнівність більш пізнього датування курганних могильників.

Великий курганний могильник відомий у 30 км південніше Переяслава, поблизу с. Ліпляве Канівського району. На початку XX ст. там нараховували понад 500 курганних насипів. У різний час було розкопано 79 поховань [7, с. 239]. Отримані матеріали, зокрема речові знахідки, переважна більшість яких походить із розкопок В.М. Щербаківського, в цілому аналогічні матеріалам переяславських могильників. Основною датуючою знахідкою був срібляник Володимира Святославича початку XI ст. Цікаво, що в одній з могил виявлена підстилка із вугликів, а в 11 похованнях – фрагменти горщиків невстановленого типу [6, с. 61, 62]. Не виключено, що на могильнику могли бути і більш ранні поховання, здійснені за язичницьким обрядом. Зараз там збереглося до двох десятків насипів. Ліплявський могильник є складовою частиною комплексу пам'яток давньоруського часу, до якого відноситься велике поселення, і, можливо, городище. Топографія комплексу, розташованого поблизу русла Дніпра, біля його стариці, на підвищенні серед заплави, в цілому близька до поселенського центру на околицях с. Циблі. За винятком розташування останнього, частково також і на лесовій терасі. З території Ліплявського комплексу походить велика кількість випадкових знахідок, переважно зроблених місцевими жителями, які свідчать про його тривале існування і доволі помітне місце серед пам'яток Переяславського лівобережжя. Цікава інтерпретація комплексу подана в статті «Княжа доба», Енциклопедії Українознавства за редакцією Кубійовича. В переліку городищ давньоруського часу, які пов'язуються з літописними містами, городище біля Ліпльави ототожнюється із Переяславом перших літописних згадок [4, с. 394]. Деякі сучасні дослідники розглядають Ліплявський комплекс як дружинний табір на зразок Шестовиці [7, с. 223]. Незважаючи на різницю в дефініціях, обидва погляди в певному розумінні досить близькі. Але на роль Гньоздова чи Шестовиці, Ліплявський комплекс навряд чи може претендувати, хоча б у силу значної віддаленості від Переяслава Руського, і відсутністю, як і в Переяславі, виявлених старожитностей дружинного типу.

Крім згаданих вище курганних могильників із сотнями насипів, на Переяславському лівобережжі відомі, і частково досліджені розкопками, кілька невеликих сільських могильників у басейні р. Супій. Вони нараховують по кілька десятків насипів з похованнями, що мають ознаки християнського обряду. За поодинокими речовими знахідками вони також датуються XI-XIII ст. [1, с. 4; 2; 9, с. 44-50; 10, с. 19-21]. Кількість відомих могильників давньоруського часу очевидно не відповідає заселеності території Переяславського лівобережжя і виявленим там поселенським структурам того періоду.

Таким чином, спираючись на результати дослідження двох курганів могильника в Горчаковому гаю, це перший і поки що єдиний на Переяславському лівобережжі могильник давньоруського періоду, де є явні ознаки тілопального обряду. Він або повністю складається з поховань, здійснених за таким обрядом, або містить їх лише певну кількість. Це питання потребує подальших досліджень. Як і питання атрибуції розташованого поряд з ним валу. Розташований могильник неподалік другого за масштабами, після Переяслава, давньоруського поселенського центру округи і позначає, можливо, самостійну групу найбільш ранніх пам'яток.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бліфельд Д.І. Давньоруські пам'ятки Шестовиці. – К.: Наук. думка, 1977. – 236 с.
2. Бузян Г.М., Буйлук М.М., Товкайло М.Т. Звіт Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1989 р. // НА ІА НАНУ. – 1989/84. – 44 с.
3. Бузян Г.М., Слюсар В.І. Звіт про розвідувальні розкопки курганного могильника в с. Нечипорівка Яготинського району археологічної експедиції по обстеженню курганів Пере-

- яслав-Хмельницького району Київської області в 1975 р. // НА ІА НАНУ. – 1975/118А. – 5 с.
4. Козловська В., Пастернак Я. Княжа доба // Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. – К., 1994. – С. 392-394.
 5. Колибенко О.В., Колибенко О.В. Некрополі Переяславля Руського // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 1999. – Вип. 9. – С. 16-21.
 6. Коршак К. З праці семінару при Археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві // Хроніка археології та мистецтва. – Ч. 1. – К., 1930. – С. 57-66.
 7. Моргунов Ю.Ю. К вопросу о разделе южнорусских земель в 1026 г. «по Днепр» // Наукові записки з української історії. – Вип. 16. – Переяслав-Хм., 2005. – С. 221-227.
 8. Моця О.П. Вадим Щербаківський – дослідник лівобережних некрополів епохи Київської Русі // Полтавський археологічний збірник. – Полтава, 1995. – Ч. 4. – С. 60-70.
 9. Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища (карта археологічних пам'яток). – К., 1999. – 329 с.
 10. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1979 г. // НА ИА НАНУ. – 1979/119. – 87 с.
 11. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1978 г. // НА ИА НАНУ. – 1978/85. – 24 с.

The publication is devoted to the results of the preliminary researches of the burial mounds' necropolis, revealed in the 20's years of the last century not far off Pereyaslav-Russky, in a context of the relics its nearest encirclement and necropolis of Ancient Russ times on the Middle Dnieper's left bank.

ЗМІСТ

ПАМ'ЯТИ ОЛЕГА ВАСИЛЬЄВИЧА СУХОБОКОВА	3
ВІД РЕДАКТОРА	10
1. Роздобудько М. РАНЬОСЛОВ'ЯНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ I ТИС. Н. Е.	14
2. Петраускас А., Готун І., Квітницький М. СТАЙКИ-1 – ПОСЕЛЕННЯ ЛІТОПИСНИХ ПОЛЯН.....	26
3. Раев М. ПРЕСЛАВ ИЛИ ПЕРЕЯСЛАВЕЦ НА ДУНАЕ? (ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ОБ ОДНОМ ИЗ ВОЗМОЖНЫХ ИСТОЧНИКОВ ПВЛ И ЕГО ТРАНСФОРМАЦИИ).....	37
4. Литвина А., Успенский Ф. ИМИТАЦИЯ И ПОДРАЖАНИЕ. ТОПОНИМИКА И АНТРОПОНИМИКА КАК ПРЕДМЕТ СЕМИОТИЧЕСКОЙ ИГРЫ В ДРЕВНЕЙ РУСИ И СТРАНАХ СЕВЕРНОЙ ЕВРОПЫ.....	41
5. Іванченко Л., Моця О. ПОСУЛЛЯ І ПОРОССЯ – «РУСЬКИЙ ПАРАДОКС».....	48
6. Моргунов Ю. ВАЛЫ И КРЕПОСТНЫЕ СТЕНЫ X-XIII ВВ. В ГЛАЗАХ ИХ СОВРЕМЕННИКОВ	53
7. Непомнящих В. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТРУКЦІЙ ОБОРОННИХ УКРІПЛЕНЬ ПЕРЕЯСЛАВЛЯ РУСЬКОГО ТА БІЛГОРОДА КИЇВСЬКОГО	61
8. Ричка В. ВЕЛИКИЙ ЯРОСЛАВИВ ДВІР СЕРЕДНЬОВІЧНОГО КИЄВА	67
9. Козловський А., Ієвлєв М. НОВІ ДАНІ ПРО ЗАБУДОВУ КОПИРЕВА КІНЦЯ В КИЄВІ ХІ СТ.	75
10. Товкайло М., Бузян Г., Тетеря Д., Юрченко О. МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДАВНЬОРУСЬКОГО ГРУНТОВОГО МОГИЛЬНИКА У ПЕРЕЯСЛАВІ	86
11. Рудич Т. ДО ПИТАННЯ ПРО АНТРОПОЛОГІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДОБИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З МОГИЛЬНИКА НА ОКОЛИЦІ М. ПЕРЕЯСЛАВА-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО).....	96
12. Козак О. ЗАХВОРЮВАННЯ ЖИТЕЛІВ ПЕРЕЯСЛАВА ХІ-ХІІ СТ. ТА МОЖЛИВОСТІ БІО-СОЦІАЛЬНИХ РЕКОНСТРУКЦІЙ.....	104
13. Роздобудько М., Юрченко О., Вовкодав С. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧАСУ ІЗ ОЗНАКАМИ ТІЛОПАЛЬНОГО ОБР'ЯДУ ПОБЛИЗУ С. ЦИБЛІ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ	117

14. Лесман Ю. ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ КУРГАННЫЙ МОГИЛЬНИК «ЗА ТЮРЬМОЙ» В РАСКОПКАХ В.М. ЩЕРБАКОВСКОГО: НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ НАД ХРОНОЛОГИЕЙ МОГИЛЬНИКА.....	124
15. Литвинова Л. НАСЕЛЕННЯ ПВДНЯ УКРАЇНИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЗА АНТРОПОЛОГІЧНИМИ ДАНИМИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ҐРУНТОВИХ МОГИЛЬНИКІВ 12 – ПОЧАТКУ 15 СТ.).....	148
16. Кабанець Є. ДО ПИТАННЯ ПРО ЦЕРКОВНО-ЄПАРХІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ ЗЕМЛІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІ СТ.....	154
17. Хрусталеv Д. ЕФРЕМ ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ: РУССКАЯ ЦЕРКОВЬ КОНЦА ХІ – НАЧАЛА ХІІ В. МЕЖДУ ВОСТОКОМ И ЗАПАДОМ	164
18. Иоаннисян О. ЗОДЧЕСТВО ДРЕВНЕГО ПЕРЕЯСЛАВЛЯ ХІ-ХІІ ВЕКОВ И ЕГО МЕСТО В ОБЩЕЙ КАРТИНЕ РАЗВИТИЯ ЗОДЧЕСТВА ДРЕВНЕЙ РУСИ	174
19. Новоселов Н. ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ В АРХИТЕКТУРЕ СЕВЕРА И ЮГА РУСИ ВО ВТОРОЙ ТРЕТИ ХІІ В.....	202
20. Ёлшин Д. ПЛИНФА ПЕРЕЯСЛАВЛЯ РУССКОГО	209
21. Иванов С. ЕФРЕМОВА БАНЯ В ПЕРЕЯСЛАВЛЕ И ЕЕ ВИЗАНТИЙСКИЙ КОНТЕКСТ	226
22. Зыков П. К ХАРАКТЕРИСТИКЕ СТРОИТЕЛЬСТВА ВЛАДИМИРА МОНОМАХА И ЕФРЕМА ПЕРЕЯСЛАВСКОГО В СУЗДАЛЕ (РЕКОНСТРУКЦИЯ ПЛАНОВО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ КОМПОЗИЦИИ СОБОРА В СУЗДАЛЕ)	229
23. Пуцко В. ПЕРЕЯСЛАВ В ІСТОРІЇ ДАВНЬОРУСЬКОГО МИСТЕЦТВА (ХІ-ХІІІ СТ.)	237
24. Архипова Е. ЦЕРКОВНЫЕ ОСВЕТИТЕЛЬНЫЕ ПРИБОРЫ ХІ-ХІІІ ВВ. ИЗ ПЕРЕЯСЛАВА ЮЖНОГО	244
25. Булгакова В. ПЕРЕЯСЛАВЛЬ И ПЕРЕЯСЛАВЛЬСКАЯ ЗЕМЛЯ В СФРАГИСТИЧЕСКИХ НАХОДКАХ	258
26. Колибенко О., Колибенко О., Тетеря Д., Юрченко О. ПІДВІСКА ЗІ ЗНАКОМ РЮРИКОВИЧІВ З ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ ТА ДЕЯКІ РОЗДУМИ З ПРИВОДУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЕРАЛЬДИЧНИХ ПІДВІСОК	268
27. Мусин А. ПЕРСОНАЛЬНАЯ СВЯТЫНЯ ПЕРЕЯСЛАВСКОГО КНЯЗЯ В СРЕДНЕВЕКОВОМ НОВГОРОДЕ	290

28. Медведєв М., Пескова А. ГЕРАЛЬДИЧЕСКАЯ НАКЛАДКА ИЗ РАСКОПОК М.К. КАРГЕРА НА ГОРОДИЩЕ У С. ГОРОДИЩЕ БЛИЗ ШЕПЕТОВКИ (К ВОПРОСУ О ВРЕМЕНИ ГИБЕЛИ ПОСЕЛЕНИЯ).....	305
29. Хамайко Н. ДРЕВНЕРУССКИЕ ЛУННИЦЫ XI-XIII ВВ.: ПРОБЛЕМА ПРОИСХОЖДЕНИЯ И СЕМАНТИКИ	319
30. Веремейчик Е. ПИРОФИЛЛИТОВЫЕ ПРЯСЛИЦА ИЗ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ЧЕРНИГОВСКОГО ПОЛЕСЬЯ	339
31. Вилкул Т. ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ КОНФЛИКТ 1132 Г.....	376
32. Головка І. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛОКАЛІЗАЦІЮ ЛІТОПИСНОГО МАЛОТИНА. ЙОГО МІСЦЕ В ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНІЙ СИСТЕМІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ ЗЕМЛІ	379
33. Возний І., Федорук А. ФОРМУВАННЯ ТОРГОВО-РЕМІСНИЧИХ ПОСАДІВ ДАВНЬОРУСЬКИХ МІСТ КІНЦЯ X – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ. НА ТЕРИТОРІЇ МЕЖИРІЧЧЯ ВЕРХНЬОГО СІРЕТУ ТА СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА	390
34. Манігда О. ФОРМУВАННЯ ПОСЕЛЕНСЬКИХ СТРУКТУР НА ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ ГОРИНИ В МЕЖАХ ПОГОРИНСЬКОЇ ВОЛОСТІ.....	404
35. Чернецов А. ИССЛЕДОВАНИЯ В СТАРОЙ РЯЗАНИ И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА РЯЗАНСКОГО	411
36. Комаров К. ПЕРЕСЛАВЛЬ-ЗАЛЕССКИЙ – ГОРОД ВЛАДИМИРА МОНОМАХА.....	426
37. Сукина Л. ПЕРЕСЛАВЛЬ-ЗАЛЕССКИЙ: ЮЖНОРУССКИЙ И ЗАПАДНОРУССКИЙ СЛЕД В РАННЕЙ ИСТОРИИ ГОРОДА.....	430
38. Гладкая М. ТЕМА БОГОИЗБРАННОГО ПРАВИТЕЛЯ И ПРАВЕДНОГО ХРИСТИАНСКОГО КНЯЖЕСТВА В РЕЗЬБЕ ДМИТРИЕВСКОГО СОБОРА ВО ВЛАДИМИРЕ	441
39. Завьялов В. АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В КРЕМЛЕ ПЕРЕЯСЛАВЛЯ РЯЗАНСКОГО.....	449
40. Буланкина Е. ДРЕВНОСТИ ПЕРЕЯСЛАВЛЯ РЯЗАНСКОГО В РЯЗАНСКОМ ИСТОРИКО- АРХИТЕКТУРНОМ МУЗЕЕ-ЗАПОВЕДНИКЕ И ИХ ЭКСПОНИРОВАНИЕ.....	458
41. Томашевський А. СЕРЕДНЬОВІЧНА ОВРУЦЬКА ВОЛОСТЬ І ФЕНОМЕН ОВРУЦЬКОЇ ОКОЛИЧНОЇ ШЛЯХТИ.....	466

42. Новик Т. ОХОРОННІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОПИСНОГО МІСТА ПРИЛУК (ЗА МАТЕРІАЛАМИ 1990 РОКУ).....	490
43. Оногда О. ОСНОВНІ ТИПИ ОЗДОБЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ КЕРАМІКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIII – ПОЧАТКУ XVI СТ.	497
44. Тітков О. РИЦАРСЬКИЙ МЕЧ XV СТ. З ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	504
45. Майоров А. ПРОЕКТ «ДОБРОГО ПОРЯДКА» РОМАНА МСТИСЛАВИЧА В СВЕТЕ ИЗУЧЕННЯ АКАДЕМИЧЕСКОЙ РУКОПИСИ ВТОРОЙ ЧАСТИ «ИСТОРИИ РОССИЙСКОЙ» В. Н. ТАТИЩЕВА.....	509
46. Козюба В. ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ТА ДАТУВАННЯ ХРАМІВ ЗАРУБСЬКОГО МОНАСТІРЯ.....	518
47. Ясновська Л. ДО ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГОРОДСЬКОЇ БОЖНИЦІ	525
48. Павленко Л., Павленко С. , Чекановський А. РАЙКОВЕЦЬКЕ ГОРОДИЩЕ: КАДРИ КІНОХРОНІКИ.....	530
49. Мінаєва Н. ОСНОВНІ ЧИННИКИ РУЙНАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧАСУ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ.....	532
50. Чекановський А. ФОТОФІКСАЦІЯ В ПРОЦЕСІ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЄЇ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	536
51. Сігарчук Р. ПЕРШІ ГРОМАДИ АДВЕНТИСТІВ У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ.....	539
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	546

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Збірник наукових статей

Випуск 20

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія бере до публікації й статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук та відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється лише при посиланні на «Наукові записки з української історії».

Редактор Ігор Миколів
Комп'ютерна верстка Юрія Хомацького
Обкладинка Михайла Величка

Папір офсетний. Гарнітура Шкільна.
Друк офсетний. Формат 60x84 1/16.
Умовно-друк. арк. 67,40. Облік.-видавн. арк. 59,79.
Тираж 300.

ТзОВ «Видавництво Астон» м. Тернопіль, вул. Гайова, 8 тел. (0352) 52-71-36
Свідоцтво ТР №28 від 09.06.2005 E-mail: zbut@utel.net.ua

ВІДДРУКОВАНО ПП ІЩЕНКО Ю.В.